

Romové a výtvarné umění

PhDr. Jana Horváthová

Kořeny romského výtvarnictví

Rozvoj výtvarného citění se dnes u Romů jeví jako zcela **nový fenomén**. Tím je však skutečně jen na první pohled. Výtvarný prvek zkrášlující prostředí i předměty denní potřeby měl v romské komunitě své místo odnepaměti. Výtvarný cit i schopnosti se u Romů přirozeně rozvíjely jistě i díky jejich těsnému sepětí s přírodou, jež pro ně byla stálým zdrojem inspirace. Provozování dědičných řemesel přispívalo k manuální zručnosti a naučilo Romy pracovat s rozličnými přírodními materiály a surovinami. Dědičnost jedné profese v rámci dané rodové skupiny umožnila staleté vytrvání zručnosti v oboru a dala předpoklady ke změně pouhého řemeslného zpracování v umělecké.

Tradiční romská řemesla

Již před mnoha staletími se některé romské skupiny naučily pracovat s **hlínou** (výrobci keramiky, cihel nepálených - *valků*, ale i cihel pálených, ženy vymazávaly hlínou pece, zdi i podlahy, užívaly hlínu k léčivým obkladům), se **dřevem** (výroba loutek, koryt, vahanců a dřevěného nádobí vůbec, výroba celodřevěných kartáčů, opravy a výroba strunných hudebních nástrojů), s **proutím** (košíkářské zboží, výroba košťat a metel) i s **dalšími přírodními materiály** (pletení rákosových a slaměných rohoží i opálek, z kukuřičného šustí vedle rohoží i výroba figurek apod). Dokonce ani **kámen** nebyl Romům zcela cizí, celé romské rodiny včetně žen a dětí se věnovaly roztloukání kamene na drobný štěrk. Po celodenním „burkování“ (tlučení palicí do kamene) po nich zbývala velká hromada drobného kamení, které se používalo ke zpevnování cest a stavbě silnic.

Romská tradice však zpracovávala především **kovy** (kovářství, zbrojířství, kovotepectví, výroba kotlů a měděných nádob užitkových i dekoračních, výroba zvonků litých, zvonců pastýřských, nožů, brusičství, cínařství, drátenictví a konečně i výroba šperků).¹ Dokladem vrcholné práce s kovem jsou obřadní poháry představitelů romských skupin², jež spolu s řetězem, ozdobnými „gombíky“ (kulovitými knoflíky, romsky *kočaka*) a mincemi připevněnými na vestě, holí (*bakulou* či *laskou*) patřily k symbolům moci vůdce romské skupiny. Stříbrné poháry bývaly většinou zdobeny reliéfními nebo rytými figurálními výjevy z romského života. Bohatou ornamentální výzdobu nesou také také stříbrné dekorativní knoflíky (gombíky – *kočaka*).³

¹ Viz Sbirky Muzea romské kultury. Tradiční řemesla, profese a zaměstnání / traditional crafts, professions and employment. Přírůstky 1991-2007 / acquisitions 1991-2007. Muzeum romské kultury, Brno 2008.

² Pro představitele romské skupiny existují v různých dialektech romštiny různé výrazy, například: *vajda, čhibalo, mujalo, paňalo*.

³ Obřadní pohár romských vajdů je známý ve středoevropském prostoru jediný. Jedná se o stříbrný reliéfně zdobený pohár typu holby. Je uložen ve Středoslovenském muzeu v Banské Bystrici. Spolu s ním je zde uloženo i několik kusů výstavních stříbrných kulovitých gombíků. Ty jsou však hojněji dokumentovány i na historických fotografiích Romů.

Estetika v běžném životě

I v drsných životních podmínkách Romové věnovali svoji energii snaze o **zkrášlování svých příbytků**. Dokladem jsou výtvarně pojaté dřevěné kočovné **vozy**, které sloužily jako dům i dopravní prostředek u Romů na celém světě. Nejkrásněji zdobené vozy Romů se dochovaly především v Polsku a Velké Británii. V ostrovním státě ještě dnes jezdí romští kočovníci ve vozech zhotovených dle tradičních vzorů – jsou pomalovány stylizovanými rostlinnými motivy, barevný dekor je doplněn i bohatou fiiigránskou dřevorezbou.

Na Slovensku, zejména východním, se Romové postupně usazovali již od 16. století ve vlastních vesnicích – Neromy zvaných cikánské tábory nebo osady. Romské osady, jež stávaly izolovaně od vlastní obce, byly poskládány z někdy velmi chatrných příbytků postavených z nejrůznějších materiálů. Tyto domečky se na sebe lepily bez jakéhokoliv řádu v takové blízkosti, jaká vyhovovala kolektivnímu charakteru romského života. Tradiční romské osady však nikdy nepůsobily stroze a jednotvárně, a to nejen díky nepravidelně rozestaveným obydlím, ale také díky pestrému barevnému provedení. I přes velkou materiální bídu **zdebili** ve většině osad Romové své skrovné **příbytky zvenku i uvnitř barevnými nátěry** často doplněnými i jednoduchými výtvarnými motivy dle vlastní fantazie. Ku příkladu dřevěný srub (nebo domek z nepálených cihel – *valků* – vlastní výroby) byl vymazán hlínou zvenku i zevnitř a poté buď natřen hlinkou jasné barvy (žlutou, červenou, růžovou, zelenou, tyrkysovou apod.), a nebo byl vybělen vápnem. V takzvaně lepších osadách, bývala běžně u každého domečku jáma naplněná vápnem, aby v případě potřeby bylo možno nátěr urychleně obnovit, aby se mohl „*kheroro*“ (domeček) opět skvět čistotou. Zpravidla však nezůstávalo pouze u bílé barvy. Ženy – starost o čistotu domu včetně výmalby patřila k tradičním ženským úlohám – doplňovaly výzdobu zejména vnitřních stěn jednoduchými geometrickými motivy nebo obrázky inspirovaným okolní faunou a flórou. Někdy se používaly štětce, ale častěji Romky namáčely do barevných hlinek přímo vlastní holé ruce a malovaly prsty. Na jaře si **doplňovaly vnitřní i vnější výzdobu svého obydlí** jednoduchými **květinami, kuřátky, v létě houbami, zvířátky a jinými přírodními motivy, které byly pro tu kterou roční dobu typické**. Využívaly se také vlastnoručně zhotovené lepenkové šablony, které si potom ženy vzájemně půjčovaly. Během roku se tak mohla zejména výzdoba vnitřních zdí několikrát změnit. Variabilnost výzdoby romského interiéru vyvěrá z neoblíbenosti stereotypů a jednotvárnosti. Muzikant a publicista Gejza Horváth (nar. 1948) vzpomíná

na svoji babičku těmito slovy: „*Třeba v zimě, když venku mrzlo až praštilo a každý se hřál doma u pece, ničeho nedbala a všechno pilně vynosila ven, řádně roztopila pec a pustila se do malování. Romové z toho byli celí pryč. Na sních před domem prostřela pytlovinu z podlahy a běda tomu, kdo by na ní šláp. Než se ostatní vzpamatovali, byla se vším hotova. K večeru už bylo vše na svém místě a vše jako ze škatulky.*” (Romano hangos 4/1999, s. 4.)

Dekorace interiéru

Zvyk měnit vnitřní výzdobu obydlí se projevuje v některých romských rodinách dodnes. Poměrně časté výmalby interiéru doplňují ženy zároveň i změnou sestavy nábytku, neboť ta stará se již „okoukala”. Pro výzdobu na stěnách stejně jako pro vybavení interiéru se volí **výrazné jasné barvy, jako je žlutá, červená, tyrkysová, oranžová**, které se v tradiční romské kultuře těší oblibě. Na barevný podklad se potom natiskne ještě válečkem vzor odlišné barvy. Interiéry romských domovů tak bývají nezvykle barevné, což svádí ke zjednodušenému závěru o nevkusnosti, jenž je však spíše dokladem jistého středoevropského vizuálního stereotypu. Teprve nedávno se pod vlivem světové módní vlny i do českých obývacích pokojů či na fasády domů dostaly výrazné až křiklavé barvy, zatímco v nedávné minulosti se v našem prostředí preferovaly zejména tlumené béžovo-hnědé či šedavé decentní odstíny. Avšak nejen Romové, ale i jiné národy žijící v kontaktu s přírodou delší dobu než evropská civilizace, dávají odnepaměti a kontinuálně přednost živým – jasným barvám známým z okolní říše rostlin. Barevnost typických romských příbytků souvisí s estetickými představami Romů. **Výzdoba vnitřních stěn interiéru tvořila nedílnou jednotu s dalším vybavením** – velmi často červenými závěsy (červená barva má v romské kultuře výsadní postavení, neboť se věřilo v její magickou – ochrannou moc), barevnými z chemlonu ručně vázanými koberci, předložkami na zem, ale i přehozy přes postele nebo dečkami na stolcích a nábytku,⁴ sádrovými a jinými ručně zhotovenými interiérovými dekoracemi. Právě Romové, kteří jsou v tíživé sociální situaci a nemají peníze na reprodukce obrazů, zdobí své příbytky **rozličnými dekoracemi vlastní výroby** (sádrové ručně malované odlitky, malba temperou na suchou omítku – jako imitace velkoplošných fototapet, iluze jiného „snového” prostoru), neboť stejně jako ostatní lidé **i Romové mají rádi pěkné věci a rádi se jimi obklopují.**

⁴ Viz Sbirky Muzea romské kultury. Textil / the Textile Collection. Šperk / the Jewellery Collection. Přirůstky 1991-2006 / acquisitions 1991-2006. Muzeum romské kultury, Brno 2007.

Rozvoj amatérské výtvarné tvorby

Od počátku 90. let našeho století prodělala výtvarná tvorba Romů v Československu, ale také v dalších zemích bývalého postkomunistického bloku, nebývalý rozmach. Objevuje se postupně celá řada romských autorů, kteří se bez předchozího vzdělání věnují výtvarné tvorbě. Poprvé v roce 1997 uspořádalo Muzeum romské kultury⁵ putovní výstavu s názvem *E luma romane jakhenca-Svět očima Romů* z děl třinácti amatérských výtvarníků, z nichž naprostá většina byla právě ze Slovenska. Výstava vzbudila nečekaný zájem veřejnosti, protože do té doby se nikde nemluvilo ani nepsalo o výtvarných schopnostech Romů. A přesto zde vždy existovaly, ale na rozdíl od hudby jim romská komunita nevěnovala žádnou zvláštní pozornost, a tak patrně i z toho důvodu nedocházelo k jejich další kultivaci. Z jaké vrstvy Romů tedy pocházejí dnešní amatérští výtvarníci? Dá se říci, že ze zcela běžných, tak říkajíc „obyčejných“ Romů. Nepatří mezi žádnou elitu, většinou mají pouze základní vzdělání, někdy ani to ne. Jsou to lidé, kteří kdysi jako těžce manuálně pracující dělníci, kopáči a uklízečky neměli čas ani energii věnovat se své někdejší dětské zálibě či talentu. Po převratu byli vzhledem k absenci kvalifikace dlouhodobě uvrženi mezi nezaměstnané. Tak získali nezvykle mnoho času a s tím i možnost věnovat se své zálibě, která i když nepřináší zisk, alespoň dává radost a pocit seberealizace.

Absence odborného vzdělání, ale i nedostatek finančních prostředků přinášejí i některá pozitiva. Dávají vzniknout originálním výtvarným technikám. Materiálově náročnou grafiku nahrazuje například **Dušan Oláh** z Dětvy (nar. 1960) drobným tečkováním propisovací tužkou na papíře, **Aladár Kurej** z Humenného (1926-2001) konkretizuje své obrázky reálnými postavami vystřiženými z fotografií, **Andrej Pešta** (1921-2009, nar. nedaleko Užhorodu v Podkarpatské Rusi, po válce žil a pracoval ve Spišské Nové vsi, poslední roky života trávil na Moravě, v Borové u Letovic) ryl mírová poselství do mosazných dělostřeleckých nábojnic či z vršků pivních lahví, také maloval a vytvářel originální sochy z nezvyklých materiálů (např. z víček od pivních lahví). **Ján Berky** z Dětvy (nar. 1951) nahrazuje nákladné olejové barvy pastelami ve spojení s levnějšími lepidly, třpytu dosahuje skleněnou drtí z rozbitých vánočních ozdob. **Daniel Kováč** ze Zborova u Bardějova (nar. 1952) pro svoje sochy zase využívá stavební kvádr siporex, který je lépe dostupný než kvalitní a dobře vyschlé dřevo. Novátorský je i přístup **Rudolfa Dzurka** (nar. 1941 v Pavlovcích na východním Slovensku, dnes žije v Praze), který lepí barevnou skleněnou drt' na skleněný podklad. Jeho tvorba patří k tomu nejlepšímu, co insitní umění v prostoru bývalé československé federace vůbec kdy vytvořilo bez ohledu na národnost či etnický původ autora.

⁵ Muzeum romské kultury bylo založeno v České republice roce 1991, sídlí v Brně, Bratislavská ulice 67 (www.rommuz.cz). Od založení do konce roku 1997 bylo občanským sdružením, od roku 1998 se stalo obecně prospěšnou společností a teprve od 1. 1. 2005 je státní příspěvkovou organizací Ministerstva kultury České republiky.

Romská amatérská výtvarná tvorba nepředstavuje dnes již jen lidové umění, ve kterém má své základy, ale je velmi různorodá a přerůstá až ke snaze o vyjádření niterných pocitů formou nekonkrétní – abstraktní malby.

Ženy – výtvarnice

Současná – zatím jen pozvolna se rozvíjející – výtvarná tvorba žen vyrůstá podobně jako mužská ze starších základů. Ženská výtvarná aktivita má však jiný charakter také díky dosud živému tradičnímu rozdělení ženských a mužských rolí v romské rodině. Ženě náleží výchova dětí, vaření, péče o muže i rodinu a o jejich společné útočiště – celou domácnost. Mnohá romská žena snila o útulném domově, i když třebas na kolech, a tak si jej po svém vytvořila. S tímto okruhem činností přímo souvisejí ruční práce zpracovávající zejména **textilní materiál**. Řada žen, zejména usedle žijících, využívala svých zkušeností s ručními pracemi – na Slovensku výhradně Romky tkaly na malých stávcích, tedy „krosnech“ šňůrky, které se podle nich dokonce nazývaly cikánské tkanice. Pletly také rohože a koberečky ze zbytků látek – tzv. randošky, vyšívaly nebo šily na zakázku.

Mnoho romských žen dnes vyšívá na různé dekorativní prostírání lokálně oblíbené květinové vzory nebo využívá předkreslené vzory. Zručné a talentované vyšívачky se však již nedrží předem daných vzorů a popustí uzdu své představivosti, pak zpracovávají vlastní zvolené téma, kterým nejsou jen geometrické či rostlinné motivy, ale také poměrně složité figurální výjevy, třeba i výjevy z romského života (**Markéta Šestáková**, nar. 1952 v Rokycanech a další). **Jolana Balogová** z malé romské osady u obce Bretka na středním Slovensku aplikuje bílou stužku na černé hadry-prachovky a vytváří tak sérii originálních ženských portrétů. Některé ženy se již začínají věnovat i kresbě, v rovině neprofesionální tvorby se malbě věnují jen zřídka.⁶

V současné době již není sporu o tom, že Romové jsou etnikem vnímavým, citově exponovaným. Umělecké sklony Romů i jejich zvýšená citovost byly odjakživa spojovány s hudbou. Dnes se ukazuje, že i výtvarný projev je pro ně hledanou a vhodnou formou vyjádření. Možná právě staletí útrap a života na okraji společnosti snížila Romům práh citové vnímavosti a dala jim do vínku schopnost intenzivně prožívat přítomné. Síla prožitku jde ruku v ruce s rozvojem obrazotvornosti, vede k potřebě uvolnit psychický přetlak vyjádřením naléhavých myšlenek a pocitů. Dokládá to i nepřehlédnutelný **výtvarný projev romských dětí**, třebas z lokalit sociálně vyloučených a těžce zanedbaných. Děti, které neprospívají moc dobře v základních školních předmětech jako je čtení, psaní a počítání, mohou

⁶ Viz Sbírký Muzea romské kultury. Výtvarné umění / Visual arts. Romští autoři / Romani artists. Přirůstky 1991-2005 / acquisitions 1991-2005. Muzeum romské kultury v Brně, o.p.s. Brno 2005.

excelovat právě v hodinách výtvarné výchovy (např. velké mezinárodní úspěchy výtvarně činné „romské školy” v Jarovnicích na Prešovsku, putovní výstava Již nežijí mezi námi, nebo současná výstava prací těchto dětí pod názvem Každý máme jinou barvu v Muzeu romské kultury, 13. 6. – 20.10. 2009). Výtvarným schopnostem dětí se však v mnohačetných romských rodinách, potýkajících se často s existenčními problémy, obvykle nevěnuje žádná pozornost. Tak nerozvíjené nadání dětí postupně zakrňuje a upadá. Nutno dodat, že nadstandardní péče, jakou svým žákům věnuje učitel výtvarné výchovy Ján Sajko na jarovnické „romské základní škole” je bohužel ve vzdělávání romských dětí jak na Slovensku, tak i v Česku jen velmi vzácná, respektive ojedinělá.

První profesionální výtvarníci

V důsledku odlišného prostředí jazykového a zejména sociálních handicapů jsou Romové ve školském systému jak v Česku, tak i na Slovensku dosud často neúspěšní a nemohou tak uplatnit vlohy, které v nich zatím jen dřímají. Výjimečně se daří Romům pronikat i na vyšší stupně našeho školství. Potom si vybírají obory sobě blízké – v poslední době jsou jimi i umělecké výtvarné směry. Tak se mezi mladou romskou generací objevují již první profesionální výtvarníci. Ze střední generace je to například **Viola Petrášová** z Modry u Pezinoku (1962-1995), **Alexander Bohó** žijící v Rimavské Sobotě (nar. 1947 v Brezně nad Hronom), **Božena Přikrylová** žijící v Brně (nar. 1978 v Gelnici, okr. Spišská Nová Ves), **David Zeman** (nar. 1973 v Náchodě). K výrazným talentům nastupující romské generace patří dvě čerstvé absolventky univerzitního studia **Věra Kotlárová** (nar. 1980 ve Větrní u Českého Krumlova, v letech 1999–2005 studovala Fakultu výtvarných umění VUT v Brně, ateliér Prof. Václava Stratila.) Její díla jsou součástí soukromé sbírky sběratele moderního umění Richarda Adama, Adam Gallery Brno, Galerie Vanieck, Vaňkovka. <http://www.galeriekotelna.cz/cz/umelci/vera-kotlarova>. Náměty obrazů k Věře Kotlárové (dnes již Kotlárové - Chovancové) přicházejí z každodenního života. Malby však nejsou plochou kopií reality, ale ve vrstvách předávají různé významy a pohnutky. Strachy i radosti se ukazují v podobě temných depresivních scén, nebo naopak v podobě barevných momentek. Kotlárová se narodila v Českém Krumlově a i její vzpomínky na dětství strávené v tomto městě jsou jedním z jejích inspiračních zdrojů. <http://www.adamgallery.cz/web/guest/kotlarova-vera>. Samostatná výstava: 2006 - Věra Kotlárová: Ohromné maličkosti, Galerie Aspekt, Brno, 2007 Jednou večer-sny, MRK

a

Ladislava Gažiová (nar. 1981 ve Spišské Nové Vsi, žije v Praze, studium AVU v ateliéru VI. Skrepla, přešla na Vysokou školu umělecko prům, kterou ukončila 2008 v ateliéru Jiřího Černého, ve stejném roce získala Cenu kritiky za mladou mladu.). Ladka Gažiová je bezesporu nejzajímavější

malířkou své generace. Od příchodu do Prahy se její postoj k malbě profiloval ve spolupráci se sourozeneckým tandemem „Indie Twins“ - Anežkou a Jakubem Hoškovými. V díle Ladislavy Gažiové se objevují prvky street artu v podobě stříkaných šablon, konceptuální způsob myšlení, estetika hudební americké nezávislé scény a znaky a témata ze slovenského, či spíše romského venkovského prostředí. Aktivně spolupracuje s romskými organizacemi a vede výtvarné kurzy pro romské děti.

V současné době začala experimentovat s fotografy. Spolu s přesunem k jiným technikám se mění rovněž obsahy její tvorby. Fotografy, kresby, koláže a malé intervence do knih jsou zkoumáním obrysů a hledáním průsečíku mezi subjektivní poetikou a zájmem o podoby reflexe odlišných a vzdálených kultur.

Ladislava Gažiová umí překvapit, a přes drsnou pravdivost sdělení ve svých obrazech a neutřelých prostorových realizacích i něžně potěšit. Ve chvíli vzniku této anotace nevíme, co v Galerii Luxfer uvidíme... (Česká Skalice).

.....napsali o výstavě Ladislavy Gažiové

Nábojnice s mírovým poselstvím a další díla Romů, Gažiová bourá stereotypy

Česká Skalice – „Asi nejzajímavější věci jsou prázdné tankové nábojnice s vyrytým mírovým poselstvím,“ řekla malířka Ladislava Gažiová (1981) k dominantnímu prvku její výstavy Jak se staví ostrovy, která je k vidění v Galerii Luxfer. Tento jedinečný výstavní prostor tak opět zabrousil do pestrých vod současného českého umění.

Předtím, než Gažiová proměnila galerii v jakési pestré lidové muzeum, navštívila Muzeum romské kultury v Brně. V této souvislosti si vybrala celkem 70 exponátů, které se jí zdály zajímavé, z nichž polovinu ji muzeum zapůjčilo. „Některá díla jsou od poučených výtvarníků, jiná jsou naivní a další lidová až dekorativní,“ uvedla umělkyně, která měla koncepci českoskalické výstavy dobře promyšlenou.

Součástí expozice jsou exponáty lidového dekorativního umění, portréty, malby, obrazy, které odkazují k holocaustu, krajiny i běžné výjevy. Závěsné věci Gažiová doplnila objekty. Kromě nábojnic, lze na výstavě najít plastiku s erotickým motivem a myslivcem. Interiér je vyzdoben malířským válečkem, jak to kdysi bylo v bytech běžné. „Je to moje představa muzea. Ta podmalba má jednotlivé práce oddělovat,“ vysvětlila. Zajímavostí pozoruhodné výstavy je jakési okno namalované na stěně s „výhledem“ a rozmanitými motivy.

„Tento výjev na zdi se objevil v jedné z romských osad. Jde o iluzivní okno, kde jsou znázorněny Tatry, krajina, ale v okně je i písmo. Není mi známo, co to písmo znázorňuje, ale vypadá to velmi zajímavě. Mohou se tam hledat významy, ale jsou to spíš dekorativní věci. Často v těch místnostech okna nejsou, tak si je tam vytvoří sami obyvatelé,“ uvedla Gažiová, která si přála, aby na výstavě byla běžná témata, taková, jaká ve skutečnosti jsou. Aby tam byly normální, klasické věci.

Díla Romů se dají snadno zařadit do kategorie art brut, čili umění v syrovém stavu. To nevyklučuje ani autorka. „Dalo by se to do této kategorie zařadit,“ připustila a poznamenala, že název výstavy Jak se

staví ostrovy, která potrvá do 28. července, vyšla ze skutečnosti, že o Romech jsou mezi lidmi rozšířené různé stereotypy. Například, že se jen baví, tančí, zpívají a podobně. „Tak tomu samozřejmě není. Právě to stereotypní pohlížení na romskou kulturu vytváří umělé ostrovy. Jsem ale toho názoru, že kulturní vlivy se naopak propojují,“ dodala Gažiová, která pochází ze Slovenska a žije v Praze.

Text: Hynek Šnajdar, 2013

Nechci vytvářet kulturní ostrovy

Galerie Luxfer v České Skalici pokračuje v nastoupené cestě a představuje mladé umělce současné české výtvarné scény. Nyní je zde k vidění výstava slovenské autorky Ladislavy Gažiové (1981) - Jak se staví ostrovy. Autorka navštívila Muzeum romské kultury, vybrala díla romských výtvarníků a vytvořila v Luxferu pozoruhodné lidové muzeum. „Šlo mi o to, upozornit na stereotypy, které panují o Romech,“ říká Gažiová.

Co vyjadřuje název výstavy Jak se staví ostrovy?

Souvisí to s obvyklým a rozšířeným stereotypem, že právě takto vypadá romská kultura. Vytváří se tak uměle kulturní ostrovy. Jsem toho názoru, že kulturní vlivy se naopak propojují. Ve společnostech to ale bývá jinak. Místo, aby docházelo ke kulturnímu sjednocování, naopak dochází k separování. To je podle mě nešťastné. Samozřejmě národnostní muzea jsou důležitá, ale zároveň je to separace. Proto se výstava jmenuje Jak se staví ostrovy. (31. 5.–28. 7. 2013)

Díla obou mladých výtvarnic se nacházejí mimo jiné i ve sbírkách Muzea romské kultury.

Mezi významnými kovářskými rodinami jsou také přední umělečtí kováři – jde o rod **Rigovců** a **Šarkozyů** ze západoslovenské Dunajské Lužné, kteří už v roce 1967 reprezentovali Slovensko na Expu '67 v kanadském Montrealu.

Pojednávat o výtvarném umění Romů je zcela legitimní, neboť ve všech uvedených rovinách – tvorbě lidové, amatérské nebo profesionální, všude se setkáváme s tvůrci, kteří nejsou Romy jen původem, ale jejichž tvorba vychází jistou měrou ze života Romů, minulého nebo i současného. Řada výtvarníků se tohoto tématu nezříká, i když se nenechává omezovat jen romskými motivy. **Stále více autorů reflektuje ve svém díle vyhocené momenty vzájemného soužití i sociální tíhu**, kterou Romové u nás pociťují a prožívají. A někteří autoři se umanutě a stále vracejí k tzv. **romipen**, jako ke stálému zdroji inspirace. Přesto každý kritik namítne, že je nepodstatná příslušnost k etniku, čili označování autora za romského nebo vůbec pojednávat speciálně o výtvarném umění Romů. Podstatné je přece jen to, zda se jedná o skutečné umění či naopak jen o prázdnou náhražku, tedy kýč. Ano, souhlasím. Ale až v momentě, kdy vejde v obecnou známost existence celého širokého zázemí výtvarné tvorby Romů. Jenže veřejnost dosud mnoho neví o Romech obecně, natož o jedné detailní složce jejich současné kultury a života.

Pokud totiž existují komunikační bariéry mezi Romy a zbytkem společnosti, pokud veřejnost dlouhá léta nezjistila, že někdo z Romů maluje či tesá do dřeva svůj svět, pak bylo a stále je nutno tento fakt

představovat nikoliv individuálně, ale jako jistý soubor, prostě jako dosud neznámý fenomén. Až se pojem „romské výtvarné umění“ začne rozpadávat na jednotlivé renomované a společností přijímané umělce, ztratí smysl, a to bude pro výtvarníky z řad Romů i pro tvůrce sbírky výtvarného umění v Muzeu romské kultury onen kýžený happyend.

Muzeum romské kultury, které sídlí v pětipatrové budově v Brně, započalo s cíleným budováním samostatné sbírky výtvarného umění po prvním úspěchu výše zmíněné výstavy z děl romských výtvarníků E luma... Tedy po roce 1997, v dalších letech výstava zavítala do mnoha zemí Evropy, ale také do USA i do Ruska. V průřezu let se výstava rozšiřovala o řadu autorů i autorek tak, jak se dařilo pracovníkům muzea nacházet v terénu nové, dosud nepoznané tvůrce. Výstava je jen vrcholem ledovce, samotná sbírka umění muzea je poměrně rozsáhlá, obsahuje dnes minimálně kolem 1500 sbírkových předmětů. Díky zvýšené péči o tento fond bylo možno v muzeu v roce 2008 instalovat výstavu s názvem Romská socha 2008, která se tedy již cíleně zaměřovala jen na autory soch a sousoší. Ve stejném roce se v muzeu (respektive v plenéru na muzejním dvoře) uskutečnil první ročník Romského sochařského sympózia, zdařilá akce, která se koná každý druhý rok, jde tedy o bienále. V roce 2005 vyšel tiskem barevný katalog sbírky výtvarného umění muzea, publikace nese název: Sbírký Muzea romské kultury. Výtvarné umění / Visual arts. Romští autoři / Romani artists. Přírůstky 1991-2005 / acquisitions 1991-2005.

Ágnes Daróczy, nar. 1954,

She began organizing the **first Romani fine arts exhibition in 1979**. In May 1979, and ten years later, she and her husband, János Bársony, entitled to realize the First (and Second) “National Fine Arts Exhibition of Self-Taught Romani Artists”. The Third National Romany Fine Arts Exhibition is a natural continuation of the first two. Daróczy’s mayor field of research is the Roma Holocaust and she is committed to establish its narrative that would provide a legitimate platform upon which Roma could gain voice and demand a legitimate position in European history. She works as an activist. She reflects upon current issues concerning racism, the presence of extreme right wing, poverty.

<http://www.theromanielders.org/elders/2/3/>

2007 Paradise Lost-první romský pavilon na Bienále v Benátkách (52. ročník představil výběr ze současného umění Romů z 8 zemí Evropy) <http://www.opensocietyfoundations.org/reports/paradise-lost-first-roma-pavilion-venice-biennale>

Biennale di Venezia (Benátské bienále) je prestižní mezioborová přehlídka současného výtvarného umění pořádaná v každém lichém roce v italských [Benátkách](#).^[1] Od svých počátků sahajících do konce 19. století představovalo světu výhradně výtvarné umění, nejznámějších malířů, grafiků, sochařů a přirozeně jejich tvorbu.

- Daniel Baker
- Tibor Balogh
- Mihaela Cimpeanu
- Gabi Jiménez
- András Kállai
- Damian Le Bas
- Delaine Le Bas
- Kiba Lumberg
- Omara
- Marian Petre
- Nihad Nino Pušija
- Jenô André Raatzsch
- Dusan Ristic
- István Szentandrásy
- Norbert Szirmai - János Révész

Medailony některých z romských výtvarníků žijících na Slovensku

(řazení abecedně)

I. malíři, kreslíři, grafici, autoři/ky děl z textilu

Balogová Jolana

Narodila se 25. 10. 1955 v gemerském regionu na Slovensku. Dokud pracovala jako uklízečka v textilním závodě, využívala výrobní odpad k prvním výtvarným pokusům – textilním obrazům na vlastní náměty. Vedle toho je také zručnou vyšivačkou slovenských a maďarských motivů. Žije v romské osadě u obce Bretka nedaleko Rožňavy, v současné době je nezaměstnaná.

PaeDr. Bársony Michal

Narodil se 16. 10. 1941 v Kunové Teplici, okr. Rožňava. Pochází z devítičlenné rodiny maďarských Romů. Od 7 let pomáhal živit rodinu výrobou nepálených cihel – valků a jinými příležitostnými brigádami. Odmala v sobě cítil touhu žít lépe než rodiče: „*Ve mně cosi bylo od malička, že nepatřím k té mládeži, která jen zahálí, už jako chlapec jsem se snažil dostat do sebe víc vědomostí a znalostí, i přesto, že rodiče mi neuměli pomoci, protože nebyli gramotní.*“ V Šafárikově absolvoval střední všeobecnou školu, poté odešel do Banské Bystrice a bez vědomí i pomoci rodičů vystudoval Pedagogickou fakultu obor výtvarná výchova – ruský jazyk. Pracoval jako učitel na základních a středních školách (získal ocenění vzorný učitel) i jako odborný asistent na Pedagogické fakultě nitranské univerzity. Ve Státním pedagogickém institutu v Bratislavě se věnoval vědeckému výzkumu. Je publikačně činný, v současnosti se zabývá myšlenkou otevřít na Rožňavsku osmileté Gándhího

gymnázium, které by romské děti kvalitně připravilo na vysokoškolské studium. Největší naději Romů vidí v evropském sjednocení.

K výtvarné tvorbě inklinoval již jako malý chlapec, rád modeloval postavičky z hlíny, vyřezával ze dřeva. Kořeny svého nadání hledá v rodinném založení, děd i otec byli kováři a hudebníci, matčin otec se dokonce věnoval výmalbě kostelů. M. Bársony kreslí tuší, maluje také olejovými barvami, někdy i na objednávku. Je v důchodě, žije v Kunové Teplici.

Berky Ján

Narodil se 28. 5. 1951 v romské osadě Studenec nedaleko Dětvy. V roce 1957 se jeho rodina odstěhovala za prací do česko-německého pohraničí, ale později se opět vrátili na Slovensko, do Dětvy. V roce 1969 začal J. Berky působit v místních Podpolianských strojárnách, kde se i vyučil a 21 let pracoval jako svářeč. V roce 1990 byl pro nemoc z povolání převezen na méně namáhavou práci. Změnu práce i kolektivu nesl těžce, ze svých depresí nakonec našel cestu skrze výtvarnou tvorbu. Na druhou stranu právě nemoc z povolání J. Berkyho, podle jeho názoru, jako patrně jediného Roma v Dětvě delší čas uchránila před ztrátou práce. Od roku 2002 je však také nezaměstnaný a tento fakt jej nenechává klidným: „*Nezaměstnaný chlap a Rom na Slovensku ani není člověk. Jsem z toho zoufalý, ... abych nebyl doma na obtíž, chodím dělat pro gádže (neromy) i za stravu.*“

Na počátky jeho výtvarné tvorby mělo vliv setkáním s nejmenovaným dětvanským výtvarníkem, který Berkyho zasvětil do tajů malby na plátně. Ján Berky maluje rád, ale vzhledem k finanční náročnosti malby dává přednost kresbě. Ve svém díle reflektuje zejména současnou neutěšenou sociální situaci Romů a jejich perspektivy, vrací se ke staletým romským hodnotám. Osud Romů, ať už minulý, současný nebo budoucí je pro autora tím nejcitlivějším tématem, které je zároveň inspirací pro vznik většiny jeho děl. O své kresbě Pieta Máriovi mimo jiné řekl: „*Inspirací pro mě byla jedna událost, která se stala v Žiaru nad Hronom, kde příznivci hnutí skinheads upálili mladého člověka, jmenoval se Mário. Zahynul jejich rukou, když mu ještě nebylo ani osmnáct roků. Chtěl jsem tím obrazem vyjádřit osobní protest proti takovému zlu. Obraz jsem maloval s tím, že jej věnuji Muzeu romské kultury v Brně, aby tam zůstala výpověď a památka na mládence, který zahynul rukou takových lidí, pokud se tak dají nazvat.*“ Vedle romství patří k nejdůležitějším hodnotám výtvarníkovy života hudba. Berky je sám aktivním hudebníkem, což se zračí i ve výběru témat některých jeho děl (Bluesman, Moje Epiphona). V soutěžích amatérských výtvarníků získal Berky řadu zajímavých ocenění. Tvoří a žije v Dětvě.

Prom. hist. Bohó Alexander

Narodil se 8. 6. 1947 v Brezně nad Hronom. Dětství prožil částečně v romské osadě u obce Širkovce, okr. Rimavská Sobota (SK), kam s oblibou jezdil za svými prarodiči; na tyto okamžiky i dnes rád vzpomíná: „*Dny dětí naplněné nikým neomezovanou svobodou se střídaly s večery u ohně provázenými zvuky houslí a harmoniky, při kterých děti zvolna usínaly, dospělí vstávali od ohně a v náručí nás nosili domů.*“ Autor sice žije již mimo rámec romské komunity, své romství však vnímá jako dar a nekonečný zdroj inspirace pro svoji duchovně laděnou tvorbu.

Absolvoval obor výtvarná výchova a slovenský jazyk na Pedagogické fakultě Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, poté dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.

Věnuje se kresbě, grafice, malbě a konceptuálním programům jako výtvarník na volné noze. Na Slovensku patří A. Bohó k úspěšným výtvarníkům, má za sebou řadu samostatných i kolektivních výstav (vystavuje pravidelně od roku 1969 nejen na Slovensku, ale i v zahraničí, je členem Slovenského fondu výtvarného umenia, Slovenskej výtvarnej únie, Združenia výtvarných umelcov stredného Slovenska, Umeleckej besedy Slovenska, Spolku grafikov Slovenska, od roku 1996 je také členem Mezinárodní organizace profesionálních výtvarných umělců IAAAAP, (UNESCO) v Paříži. Žije a tvoří v Rimavské Sobotě.

Boldy Robert

Narodil se 22. 2. 1959 nedaleko Rožňavy. Pochází z hornické rodiny; této profesi se věnuje i většina z jeho deseti sourozenců. Kreslířské vlohy se u R. Boldyho projeví už v první třídě, kterou si vzhledem k okolnostem „vícekrát“ zopakoval: *„Učitelky už věděly, že umím trochu malovat, někdy odešly a nechaly děti na mě. Řeknu pravdu, v 1. ročníku jsem propadl, doma nás bylo 10, nemohl jsem si jít do školy, kdy se mi zachtělo. Například jsem neměl boty, tak jsem nešel do školy, takže 1. třídu jsem navštěvoval vícekrát, ale pak už to bylo lepší.“* Vyučil se zedníkem, po rozpadu jediného rožňavského stavebního podniku pravidelně odjíždí za zednickou prací do Čech. S rodinou žije v Rožňavě.

Na počátky svých výtvarných pokusů vzpomíná s úsměvem: *„Rád jsem kreslil, ale neměl jsem papír, tak jsem čekal, až maminka přinese a vysype papírový pytlík s moukou... Malovat temperami jsem začal až asi před 25 lety, pak jsem přešel na olejovky, protože když tempera uschne, nemá ten lesk.“* Ve výtvarném projevu je stále teprve začátečník, který hledá svoji cestu a znovu pro sebe objevuje výtvarné techniky, zejména olejomalbu. Tematicky se zaměřuje na krajinu a stavby ve svém okolí, maluje i dle historických obrazů.

Kurej Aladár

Narodil se 17. 4. 1926 v romské osadě u obce Podskalka, okr. Humenné, zemřel 21. 3. 2001 v Humenném. Od osmi let byl sirotkem, živil se těžkou prací pro neromy, do školy nechodil. Číst a psát se naučil sám až v dospělosti. V rodné romské osadě se stal přirozenou autoritou, mimo jiné zde působil i jako předseda Sboru dobrovolných hasičů. Na Podskalce pracoval A. Kurej dlouhá léta v zemědělském družstvu, kde pásal a krmil krávy. Osm let svého života strávil se svojí rodinou také v Čechách, kam dočasně přesídlil za prací.

Soustavně začal malovat až v roce 1992, kdy odešel do důchodu. Inspirací pro jeho obrazy byla zejména rodná osada, její obyvatelé i okolní malebná příroda; ale také život a příroda vůbec. Svě obrazy, zejména v počáteční fázi tvorby, zabydloval reálnými postavami lidí, které vystříhával z fotografií. Tak vznikaly originální Kurejovy koláže, z nichž se zachovala patrně už jen jediná v MRK. Jeho práce získaly mnohá ocenění v krajských soutěžích neprofesionálních tvůrců.

Lakatoš Julius

Narodil se 15. 11. 1938 na jižním Slovensku v Selicích, okr. Šaľa, zemřel tamtéž v roce 2008. Vyrostl ve velmi chudobné rodině. Pokud měli jeho rodiče chodit do práce a vydělávat peníze, musel se Július jako nejstarší ze šesti sourozenců o své bratry a sestry plně starat. Vzhledem k tomu vychodil jen pár tříd: *„... když otec a matka odešli (do práce), do školy jsem nemohl... Když jsem zůstával doma u dětí, učitel si pro mě přišel a dovedl mě do školy. Ale já jsem musel utéct domů, protože jsem věděl, že moji bratři a sestry jsou sami doma a že jim musím dát najíst. Žili jsme ve velké bídě. Vychodil jsem pět tříd, ale umím i psát i číst.“*

Od dětství, rád kreslil, malbě se věnoval intenzivněji až od počátku 90. let, kdy se stal nezaměstnaným. K jeho životním láskám patřil taky rybolov: *„Svoji duši nedávám jen malování, ale taky moc rád rybařím. Celé léto rybařím. V zimě maluji obrazy. Tyhle dvě věci mám v krvi.“* Nejen rybolov ale příroda vůbec se stávala nejčastějším námětem Lakatošových obrazů. Inspiraci ke konkrétnímu dílu však autor hledal na hotových obrázcích a fotkách, např. z barevných časopisů. Výsledné dílo ale zůstává jeho vlastním originálním pohledem na věc, který předlohu připomíná jen vzdáleně. I v důchodě žil výtvarník v Selicích, kde se uskutečnila jeho jediná samostatná výstava (1996), autor však spíše trpěl pocitem, že je v obci jeho tvorba přehlížena.

Oláh Dušan

Narodil se 15. 7. 1960 ve slovenské Dětvě. Kreslí od dětství, k někdejší dětské zálibě se znovu a mnohem intenzivněji vrátil po roce 1985, kdy se v dětvanském kulturním středisku otevřel výtvarný kroužek. Mimo to měl autor možnost konzultovat svoji tvorbu s výtvarníkem Mikulášem Wölfim. D. Oláh je vyučený lakýrník; tuto profesi vykonával řadu let v dětvanských Podpolianských strojárnách. Na počátku 90. let, po propuštění z práce, se mohl výtvarné tvorbě začít věnovat naplno.

D. Oláh rád maluje olejem na plátno, ale vzhledem k finanční i materiálové náročnosti této techniky dává přednost kresbě propiskou na papír, přitom výsledné linie obrazu skládá z drobného tečkování. Tak vzniká iluze použití grafické techniky. Co se týče námětů, tvorba Dušana Oláha odráží zejména autorovu melancholii ze ztráty tradičních romských hodnot. Výtvarník získal na Slovensku několik ocenění v soutěžích neprofesionálních výtvarných tvůrců. V současné době je nezaměstnaný, žije v Dětvě, je bratrem malíře Tibora Oláha.

Oláh-Širo Ján

Narodil se 14. 1. 1959 v Dětvě. Nedoučil se soustružníkem – frézařem. Intenzivněji se věnuje výtvarné tvorbě, zejména kresbě a kolážím, od roku 1990, kdy v dětvanském kulturním středisku začal navštěvovat výtvarný kroužek. Jeho díla jsou využívána i jako knižní ilustrace. Ilustroval např. Romane karti garude lavenca/Romské hádankové karty, Praha 1995. Tato zábavná didaktická pomůcka seznamuje s romskými hádankami, romskou abecedou a psanou podobou romštiny. Sám se kromě kresby věnuje také psaní pohádek a básní. Z jeho myšlenek: „Člověk je tak složitý a přitom nehotový. Chtěl by ovládnout život, vývoj, růst, Zemi i vesmír – a přitom nedovede ovládnout ani sám sebe.“ V díle J. Oláha se tu a tam odráží i trpká zkušenost z pobytu za mřížemi.

Oláh Jaroslav

Narodil se v roce 1951 v Dětvě. Vyučil se brusičem kovů. Malovat a kreslit začal v roce 1987, patrně v souvislosti s návštěvou dětvanského výtvarného kroužku. Velký vliv na počátky jeho zájmu o výtvarno však přiznává i skvělé a milované učitelce v první třídě.

J. Oláh kreslí i maluje, vyřezává ze dřeva – dřevorezby rád opatřuje barevnými nátěry. Jeho tvorba je pouze příležitostná, tvoří pro potěšení své a úzkého kruhu rodiny. Vlastní tvorbou dekoruje zejména svůj byt; např. malbami na suchou omítku nahrazuje velkoplóšné tapety.

Přibližně do roku 2000 žil autor v Dětvě. Svě narůstající existenční problémy řešil autor odstěhováním z města, poté s ním Muzeum romské kultury ztratilo kontakt.

Oláh Tibor

Narodil se 30. 5. 1952 v Detvě. Pochází z osmi sourozenců. Malovat začal v letech 1990–1992 inspirován výtvarnými pokusy bratra Dušana. Zaměřuje se zejména na malbu olejem na plátno či na levnější sololit. Jeho nejčastějším námětem je příroda – atmosféra a proměny. Ze soutěží amatérských výtvarných tvůrců si pravidelně odnáší hodnotná ocenění, např. v roce 1996 obsadil první místo v soutěži rožňavského regionu. Poprvé vystavoval své obrazy na kolektivní výstavě v Dubnici nad Váhom v roce 1995, poté se účastnil i řady dalších kolektivních výstav.

Tibor Oláh žil a tvořil delší čas v Rožňavě, před lety přesídlil do Plešivce. Je dlouhodobě nezaměstnaný. Je bratrem výtvarníka Dušana Oláha.

II. sochaři

Bartoš-Biskup Ján

Narodil se 12. 12. 1953 v romské osadě nedaleko slovenské obce Uľanka, okr. Banská Bystrica. Ze dřeva vyřezává od roku 1994, kdy se stal nezaměstnaným. Prvním impulsem k tvorbě bylo shlédnutí televizního pořadu o jistém řezbáři – kutilovi, se kterým přišla i otázka: „*Dokázal bych to taky?*“ Veselého a komunikativního Jána Bartoše nazývají jeho přátelé a známí výhradně Biskupem – tuto přezdívku dostal díky své výřečnosti; velmi rád totiž dává k dobru např. romské lidové anekdoty („pherasa“), jejichž ústřední dvojicí bývá postava Roma a kněze.

Ve své výtvarné tvorbě se Biskup zaměřuje na drobné figurky rázovitých lidových postav, zejména Romů – jako představitelů a nositelů tradičních řemesel. Neuzavírá se však ani před jinými náměty, což ilustruje např. soubor figur s názvem Detvanská nátura. J. Bartoš-Biskup pracoval jako kopáč, nyní je nezaměstnaný a pracuje jen příležitostně na brigádách. S manželkou a synem žije ve Zvoleně.

Berky-Dušík Ivan

Narodil se 18. 10. 1970 ve Zvolenské Slatině, žije v místní romské osadě. Pochází ze známé hudebnické rodiny, jeho otec, Ján Berky-Dušík, patřil k vyhlášeným romským primášům (jeho podobiznu zhotovil z epoxidu akademický sochař Ján Kulich. Ivan Berky se však dle svých slov pro údajný nedostatek hudebního nadání orientoval na výtvarnou tvorbu, začal kreslit a brzy také vyřezávat ze dřeva. Návrhy ke svým dřevořezbám si nejprve načrtne tužkou na papír, je totiž také vskutku zdatný kreslíř. Nakreslil soubor ilustrací pro chystanou knihu vzpomínek slovenského publicity Jožo Schöna.

Dřevořezby zhotovuje autor – samouk i na zakázku. Na objednávku místního obecního úřadu vyřezal např. obecní znak, který zdobí budovu radnice ve Zvolenské Slatině; obec se rozkládá až několik kilometrů za samotnou romskou osadou, v níž autor s rodinou žije. V roce 2003 se I. Berky stal vítězem konkurzu, který vyhlásilo Muzeum romské kultury, na dílo s tematikou holocaustu. Tak vzniklo dřevěné sousoší s názvem Pieta, jehož trvalé místo je ve světlíku stálé muzejní expozice. Autor je vyučený strojní mechanik pro zemědělskou techniku, je dlouhodobě nezaměstnaný.

Cicko Jaroslav

Narodil se 10. 3. 1939 ve slovenské obci Bodorová, okr. Turčianské Teplice, zemřel 16. 11. 2010 v Horní Štubni. Za války byli bodorovští Romové na příkaz slovenské vlády vyhnáni tři kilometry za vesnici, odtud je v roce 1949 komunisté přesídlili do Horní Štubně, okr. Trenčianské Teplice. Zde pracoval J. Cicko 42 let jako strojař.

Vyřezávat ze dřeva začal až ve čtyřiceti letech a vlastně náhodou, když ženě rozbil porcelánovou sošku a unáhleně prohlásil: „*Vždyť takovou můžu udělat taky!*“ Začátky nebyly jednoduché, J. Cicko se sám musel propracovat k vhodným nástrojům, stejně jako musel pro sebe objevovat, jaké typy dřeva jsou pro řezbu nejvhodnější. J. Cicko má na kontě řadu samostatných výstav, doma i v zahraničí.

Zhotovoval především dřevěné, ale i kamenné sochy. U kamenných se nechával inspirovat původním tvarem kamene, v němž jen zdůraznil motiv, který se v něm rýsoval nebo který v něm výtvarník sám viděl. Těmito kamennými skulpturami zabydlil J. Cicko zahradu svého domu v Horní Štubni. O jeho práce byl velký zájem jak mezi sousedy, tak mezi odbornou veřejností.

Fertö Dezider

Narodil se 22. 2. 1921 v romské osadě u obce Šankovce v oblasti slovenského Gemeru, zemřel 27. 3. 1996 v Gemerské Vsi, okr. Revúca. Vyučil se opravářem zemědělských strojů a posléze se stal profesorem na střední zemědělské škole v Lučenci, Jesenském a Košicích. Poté pracoval jako agronom v Gemerské Vsi, kde také žil se svojí ženou a adoptivní dcerou.

Drobné figury, reliéfy a výjevy na deskách začal ze dřeva vyřezávat až v pokročilejším věku, od poloviny 80. let – po smrti manželky, kdy se cítil osamělý a nevěděl, co s časem. Za několik let vytvořil rozsáhlý soubor čítající 100 kusů dřevorezeb, z nichž velká část je uložena v Muzeu romské kultury. Další část vlastní Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitře, které autorovi už v roce 1988 uspořádalo první samostatnou výstavu. Významnou část jeho tvorby vlastní také Gemersko-malohontské múzeum v Rimavské Sobotě. V roce 2005–2006 byly práce D. Fertöa vystaveny v MRK v rámci výstavy Romové na Gemeru, kdy se historicky poprvé spojily jeho dřevorezby ze sbírek muzea brněnského i z muzea v Rimavské Sobotě.

Gadžor Ondrej (Andriš)

Narodil se 9. 7. 1956 v Krásné nad Hornádem, okr. Košice, kde dodnes žije. Po absolvování základní školy se živil různými dělnickými profesemi. Po roce 1989 přišel o práci a od té doby se žíví výhradně řezbářstvím, které provozuje denně.

Práce se dřevem jej lákala již od dětství, první řezbářské pokusy realizoval na vojně. Řezbářství se více začal věnovat po návratu z vojny, od svých 24 let. Tehdy se seznámil se sochařem Vojtechem Löfflerem (1906–1990), do jehož ateliéru docházel vypomáhat po dobu deseti let. O. Gadžor pracuje s různými materiály, nejen se dřevem (z něj dává přednost tvrdým druhům), ale také s kamenem, kostí, mušlemi. Pro svou tvorbu hledá náměty všude kolem sebe: „*Nejdřív si to celé nakreslím v hlavě a jak už sochu vidím, tak se do ní pustím.*“ Vyřezává nejrůznější, většinou velmi štíhlé ladné sošky všech velikostí, od miniatur až po sochy v nadživotní velikosti. Zúčastnil se několika neprofesionálních řezbářských sympózií v Bratislavě, Bardějově, Myslavě, Raslavicích a Košicích. Některá jeho díla jsou umístěna v Galerii ľudového umenia v Raslavicích u Bardějova, v Bardějově, v Hrabíně na Bukovci a jinde. Práce O. Gadžora byly již několikrát vystavovány na samostatných i kolektivních výstavách; ze samostatných např. v roce 1999 Výběr z díla v Malokarpatskom múzeu v Pezinku (pod záštitou prezidenta R. Schustera), v roce 2004 v Múzeu Vojtecha Löfflera v Košicích pod názvem Svet drevených figurín.

Kováč Daniel

Narodil se 7. 5. 1952 ve východoslovenské romské osadě u obce Zborov, okr. Bardejov, kde také dosud žije a tvoří. Pochází ze šesti sourozenců a velmi chudobných poměrů. Vyřezávat začal sám ve čtrnácti letech pouze kapesním nožikem; od postav zvířátek postupně přešel k figurám lidí. Vytváří především díla s křesťanskou tematikou, některá dosahují až životní velikosti. Pro nedostatek dřeva zpracovává bohužel někdy i ještě čerstvé kmeny stromů, vysychání dřeva pak už hotové postavy poškozují praskáním. Vzhledem k těmto problémům hledá i jiný přístupný a vhodný materiál ke zpracování a tím se pro něj stávají stavební kvádry siporex.

Svá rozměrná díla zhotovuje hlavně v létě v dílně pod širým nebem v malé vlastní zahrádce, hned vedle panelového bloku, v němž bydlí, nedaleko rodné romské osady. D. Kováč začal vyřezávat pouze sobě pro radost, jeho díla bylo možno vídat i zakoupit v Obchůdku Romen v Praze na Malé Straně – Nerudově ulici (činnost ukončil na podzim 2005). V roce 2005 měl D. Kováč první samostatnou výstavu v Bardějově.

Petrášová-Stojková Viola

Narodila se 10. 8. 1962 v Bratislavě, zemřela 31. 3. 1995 v Modře, okr. Pezinok. Od narození vyrůstala v dětském domově. Se svými příbuznými se poprvé setkala až po pádu železné opony, v roce 1989, kdy se jí z dalekého Švédska ozvala matka. Tak vycestovala za svojí romskou – olašskou – rodinou a teprve tehdy začala poznávat romský svět. Tyto nové prožitky a emoce významně ovlivnily její volnou keramickou tvorbu.

V. Petrášová-Stojková se už jako chovanka dětského domova vyučila keramičkou – vystudovala Keramickou školu při Slovenské lidové majolice v Modře, kde maturovala v roce 1980. V tomto závodě pracovala až do roku 1991. Když se ocitla bez práce, rozhodla se proto spolu s manželem založit vlastní keramický ateliér. Inspirovaná setkáním s příbuznými začala i skrze keramickou tvorbu hledat a objevovat svoje romství. Vytvořila sochařské portréty příbuzných, romských hudebníků, v symbolické rovině několikrát zpracovala pro ni tak citlivé téma, jakým byla romská matka a mateřství vůbec. Po náhlém úmrtí manžela, s nímž se nedokázala vyrovnat, se rozhodla odejít za ním.

V roce 1993 se výtvarnice představila samostatnou kolekcí na romské výstavě Šli dlouhou cestou v Etnografickém muzeu v rakouském Kittsee. V roce 2005 uskutečnilo Muzeum Ľudovíta Štúra v Modře samostatnou výstavu této modřanské keramičky Romská pieseň prerušená. Zde byly vystaveny nejen její keramické práce, ale také malby, kresby a skicy.

Rudolf Dzurko

Martin Matěj Holub, Horní Chvatliny, umprum v Praze, tvarování dřeva-řezbářství, www.homart.cz, loutky, hračky, herní zařízení, ale směřuje k volnější tvorbě, inspirace přírodou, abstraktnější tvorba, děti mu rostou, chce postavit kolotoč a kočovat s ním. Dělal zahradu MŠ u Kolína, 2. 5. Jarmark Beroun, zde bude prodávat, Toulavá kamera, březen 2015.

10 min video ze SOSY

kotlářová Zlato z nebe:

<https://www.youtube.com/watch?v=IKLWzg3tGs8>

Gažiová obrazy:

https://www.google.cz/search?q=Lada+Ga%C5%BEiov%C3%A1+obrazy&safe=off&biw=1024&bih=707&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=lyQoVbf_GtPlaK-YgPgL&ved=0CB8QsAQ&dpr=1.25

Malgorzata Mirga Tas:

<http://www.jawdikh.pl/en/malgorzata-mirga-tas.html>